

Arbeidsledighet blant ungdom

– et spørsmål om holdninger til lønnsarbeidet?

Christer Hyggen

Det eksisterer en utbredt bekymring for at sjenerøse støtteordninger for arbeidsledige undergraver folks ønske om og vilje til å arbeide. I denne artikkelen undersøkes det om individers egen holdning til lønnsarbeid virker inn på sjansene for å komme i jobb etter en ledighetsperiode. Ved å sammenligne dansk og norsk ungdom på midten av 1990-tallet undersøkes en hypotese om at disse holdningene har sterkere innvirkning på jobbsjanser i et samfunn der arbeidsledige opplever lite stigmatisering, støtteordningene er sjenerøse og få har økonomiske problemer. Artikkelen konkluderer med at ungdom som verdsetter lønnsarbeidet høyt, har størst sannsynlighet for å komme i arbeid etter arbeidsledighet, uavhengig av om de lever i en kontekst med lav grad av stigmatisering og et sjenerøst økonomisk støttesystem eller ikke.

Det har vært hevdet at den relativt høye arbeidsløsheten i Europa, i hvert fall til en viss grad, skyldes en manglende oppslutning om lønnsarbeidsideologien (Howe 1990). Et høyt arbeidsledighetsnivå påstås, i kombinasjon med sjenerøse støtteordninger for arbeidsledige, å være med på å undergrave folks vilje og motivasjon for å arbeide (f.eks. Giddens 1998, Millar 1994, Murray 1994/1990, mfl.). Antakelser om holdninger til lønnsarbeidet blant de arbeidsledige benyttes ofte i debatten om arbeidsledighet, også i debatten om arbeidsledighet blant ungdom. Tanken om at arbeidsledighet, og da særlig langtidsledighet, skyldes lav oppslutning om arbeidets verdier blant de ledige, kommer også til syne i politiske tiltak for å bekjempe arbeidsledigheten.¹

Ambisjonen med denne artikkelen er å undersøke forskjeller mellom ungdom i og utenfor arbeidsmarkedet når det gjelder deres holdninger til

lønsarbeidet som sentral livsverdi, betydningen av institusjonelle rammer og særlig den økonomiske støtten som er tilgjengelig ved arbeidsledighet.

Argumentasjonen og analysen er todelt. Først skal vi se på noen faktorer som kan bidra til å forme ungdoms holdninger til lønsarbeidet som sentral livsverdi. Her vil jeg i hovedsak fokusere på to mulige forklaringer som benyttes i utformingen av økonomiske støttesystemer og legitimeringen av tiltak mot arbeidsledige. Den første forklaringen er knyttet til utformingen av det offentlige økonomiske støttesystemet for arbeidsledige. Den andre forklaringen er knyttet til grad av stigmatisering av arbeidsledige i samfunnet, altså i hvor stor grad folk flest ser ned på arbeidsledige, eller i hvor stor grad folk flest antar at arbeidsledige selv er skyld i sin egen situasjon. I artikkelens andre del vil jeg undersøke sammenhengen mellom grad av verdsetting av lønsarbeid som sentral livsverdi, og hvorvidt ungdom kommer seg i arbeid.

Det er vanskelig å fastslå virkningene av en ordning som arbeidsledighetstrygden på holdninger og atferd i arbeidsmarkedet. Ideelt burde vi studert en situasjon der noen arbeidsledige unge fikk dagpenger og andre ikke. Vi måtte i tillegg la noen beholde dagpenger så lenge de ønsket, mens andre kun fikk beholde støtten i en begrenset periode. Bortsett fra deres ulike dagpengeerfaringer burde gruppene være tilnærmet like, og vi måtte fulgt dem over tid, over ulike situasjoner og konjunkturer. Slike eksperimenter lar seg som regel ikke gjennomføre i praksis. En alternativ tilnærming og strategi er bruk og sammenligning av ulike kontekster.

I analysene som presenteres her, brukes komparative data om langtidsledige unge i Norge og Danmark fra 1996. På midten av nittitallet representerte Norge og Danmark to relativt like kontekster, men med en ulik håndtering av arbeidsledighet. Landene er relativt like historisk, kulturelt, politisk og økonomisk. Samtidig skilte de seg fra hverandre i utformingen av det økonomiske støttesystemet for ledige, der det danske var betydelig mer sjenerøst enn det norske. Denne situasjonen gir oss en unik mulighet til å undersøke effekten av de ulike dagpengesystemers sjenerøsitet. Hypotesen blir da at betydningen av egne holdninger til lønsarbeid vil ha større innvirkning på resysselsetting i Danmark, der de unge arbeidsledige har bedre økonomi sammenlignet med i Norge.

Utvalg og metode

De empiriske analysene er basert på data om arbeidsledig ungdom fra et komparativt forskningsprosjekt i Europa og Norden (Hammer 2003). De norske respondentene ble trukket fra det nasjonale ledighetsregisteret. Et

representativt utvalg unge i alderen 18–24 med minst 3 måneders ledighets-erfaring våren 1995 fikk tilbud om å delta i undersøkelsen. Spørreskjemaet ble sendt ut i løpet av høsten og vinteren 1995/1996. Til sammen svarte 1106 norske ungdommer på spørsmålene, noe som ga en svarprosent på 55. En frafallsanalyse viste at frafallet ikke var kritisk skjevt (Hyggen 2001). Utdanningsnivået var riktignok noe lavere i utvalget enn blant respondentene, men det var godt samsvar mellom de to gruppene både med hensyn til andel som hadde mottatt dagpenger, arbeidsledighetens varighet og tidligere yrkeserfaring.

Mens den norske delen var en postalundersøkelse, valgte man i Danmark å bruke telefonintervju. Utvalget ble trukket fra arbeidsmarkedsstyrets register over arbeidsløse (CRAM). Også her var det en forutsetning at respondentene hadde vært ledige i minst 3 måneder våren 1995. I motsetningen til det norske, omfattet det danske utvalget kun ungdom som mottok dagpenger. Det danske utvalget skilte seg også fra det norske ved at kun ungdom i alderen 20–24 ble inkludert. Totalt ble 1481 danske ungdommer trukket ut til å delta i undersøkelsen, hvorav 1171 svarte på spørsmålene i løpet av vinteren 1995/1996. Dette ga en svarprosent på 79. Kvinner var svakt overrepresentert blant de danske respondentene, mens frafallet ellers ikke var skjevt (Hyggen 2001).

De ulike trekkprosedyrene medførte at de norske og danske respondentene skilte seg fra hverandre med hensyn til alder og andelen dagpengemottakere. Derfor sammenlignes kun de av ungdommene som har mottatt dagpenger. Norske ungdommer som ikke hadde opparbeidet rett til dagpenger, er utelatt fra analysene. Gjennomsnittsalderen er noe høyere blant de danske respondentene enn blant de norske. I forarbeidet til artikkelen er det gjennomført analyser der norsk ungdom under 20 år er utelatt. Resultatene fra disse analysene avviker ikke fra analyser der alle aldersgruppene er inkludert.

Kontekstuelle forhold

Komparative studier av holdninger til arbeid og arbeidsinvolvering er relativt sjeldne (med unntak av bl.a. Marklund 1993, Gallie & Alm 1997, Halvorsen, Svallfors & Goul-Andersen 1999, Julkunen & Malmberg-Heimonen 1998). Det kan imidlertid argumenteres for at en komparativ design er særlig nyttig i denne typen studier. Holdninger er av natur svært kontekst-avhengige (Inglehart & Baker 2000). Det er derfor nærliggende å anta at de institusjonelle og kulturelle rammene som mennesker handler innenfor, er

med på å forme deres holdninger. Dette vil sannsynligvis også gjelde holdninger til lønnsarbeidet spesielt (jf. Halvorsen mfl. 1999).

Som nevnt innledningsvis antas Norge og Danmark å være like når det gjelder grunnleggende økonomiske forhold. De kulturelle og politiske strukturene er også relativt like. Begge land kan karakteriseres som høyt utviklede kapitalistiske og redistributive velferdsstater, med sterke demokratiske arbeiderbevegelser (Esping-Andersen 1990). Jeg vil likevel argumentere for at landene på midten av nittitallet var forskjellige når det gjaldt erfaringer med arbeidsledighet og med hensyn til en institusjonalisert verdsetting av lønnsarbeidet. I det følgende vil jeg forsøke å underbygge en slik påstand.

I 1996 hadde Danmark hatt 25 års erfaring med høy strukturell ledighet. Norge opplevde derimot først en økning i ledigheten mot slutten av åttitallet, med en topp i arbeidsledighetstallene på rundt 6 prosent i 1994. Deretter sank ledigheten til et nivå på rundt 3,2 prosent i 1998. Ved intervju-tidspunktet var ledighetsnivået i Norge på rundt 4 prosent. Også i Danmark økte ledigheten fram mot 1994 til et nivå på omtrent 12 prosent av arbeidsstyrken, et nivå som da var høyere enn gjennomsnittet ellers i OECD-landene. Etter dette og fram til 1998 opplevde Danmark en kraftig reduksjon til 6,5 prosent. Ungdomsledigheten er som regel høyere enn blant befolkningen generelt. I EU-landene var det generelle ledighetsnivået på rundt 9,2 prosent av arbeidsstyrken i 1995, mens det blant ungdom var hele 18,2 prosent arbeidsledige. I 1995 utgjorde de ledige henholdsvis 6,6 prosent og 7,1 prosent av alderskullene 16–24 år i Norge og Danmark.

Både Norge og Danmark beskrives ofte som velferdsstater med en høyt utviklet arbeidsetikk. I tråd med «Den protestantiske etikk» betraktes arbeidet som en moralsk forpliktelse. Den dominerende arbeidsetikken stiller krav om at alle arbeidsdyktige skal arbeide, og det er underforstått at det er godt for individet (Halvorsen 1994). I tråd med en slik oppfatning har det, både i Norge og Danmark, vært en uttalt skepsis til passive tiltak for arbeidsledige. Passive tiltak innbefatter i hovedsak rene økonomiske overføringer til arbeidsledige. Overføringer som i mindre grad er knyttet til arbeidsplikt eller plikt til opplæring. Det kan likevel argumenteres for at denne typen holdninger har hatt svakere gjennomslagskraft i Danmark. I Norge synes det å være bred politisk oppslutning om Arbeidslinja, den velferdspolitiske strategien som ble lansert i *Attføringsmeldinga* tidlig på 1990-tallet. Målet for meldinga var nettopp flere i arbeid og færre på trygd (St. meld. nr. 39, 1991–1992). Slike føringer ble senere utdypet i *Velferdsmeldinga* (St. meld nr. 35 1994–1995). Det offentlige ordskiftet i Danmark har i større grad åpnet for et arbeidsfritt, statsstøttet alternativ til lønnet arbeid (Simonsen & Katznelson 2000). Slike nasjonale forskjeller kan antas å virke inn på ungdoms holdninger til lønnsarbeidet som sentral livsverdi.

Dagpengesystemene i Norge og Danmark

Hvor sjenerøst et offentlig støttesystem som arbeidsledighetstrygden er, kan beskrives både ved tilgjengelighet, størrelse på utbetalingene og varighet av støtten. Med andre ord: Hvor lett det er å få arbeidsledighetstrygd, hvor mye penger man får og hvor lenge man kan beholde utbetalingene. I 1996 skilte det norske og det danske dagpengesystemet seg fra hverandre på alle de tre områdene.

I Norge var kravet at dagpengemottakere måtte ha hatt en inntekt på minst 30 000 NOK i løpet av det siste året. Den inntektsrelaterte størrelsen på dagpengene ble regnet ut som 0,002 prosent av siste års inntekt per dag. I praksis tilsa dette at kompensasjonsnivået lå på omtrent 63 prosent av tidligere inntekt. De arbeidsledige hadde rett på dagpenger i 480 dager før disse falt bort. Dagpengesystemet i Danmark var betydelig mer sjenerøst. For å få utbetalt dagpenger i Danmark holdt det å være medlem i en arbeidsforsikringskasse. Den inntektsrelaterte størrelsen på dagpengene lå på 90 prosent av tidligere inntekt, og arbeidsledige hadde rett på støtte inntil 5 år.

Tabell 1. Kompensasjon for tap av arbeidsinntekt i Norge og Danmark i 1995

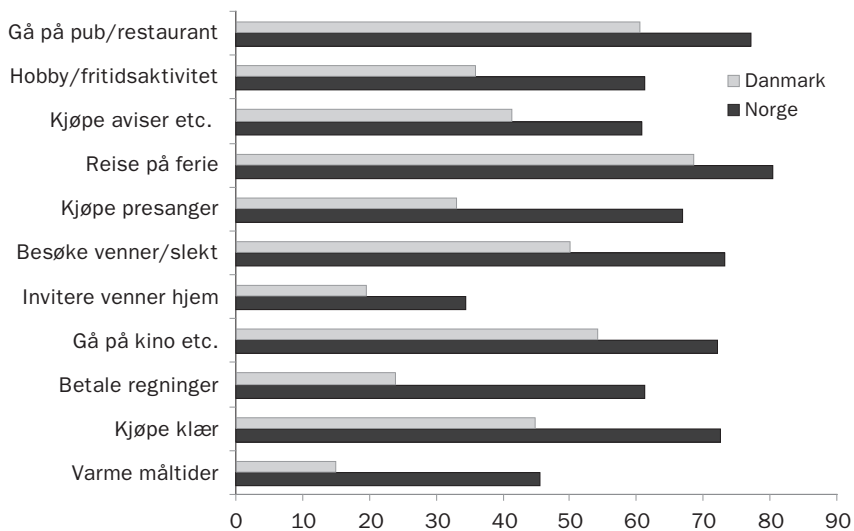
	Norge	Danmark
Kompensasjonsnivå av tidligere inntekt (%)	62	90
Minimumsbeløp per uke	343 NOK	-
Maksimumsbeløp per uke	2 752 NOK	2 555 DKK
Maksimumsperiode med dagpengeutbetalinger	480 dager (deretter 13 uker uten støtte)	5 år

Både i Norge og Danmark var det et øvre tak for dagpengeutbetalinger på litt over to og et halvt tusen per uke. Særlig i Danmark gjorde dette taket, sammen med det høye kompensasjonsnivået, at ordningen var særlig fordelaktig for de som i utgangspunktet hadde en lav inntekt, noe som i stor grad var tilfellet for arbeidsledig ungdom. Forut for arbeidsmarkedsreformen hadde Danmark den lettest tilgjengelige arbeidsledighetstrygden i hele OECD-området, og håndhevelsen av arbeidsplikten var vesentlig mer liberal i Danmark enn i Norge (Albrekt Larsen 2003a). Med dette menes at det i Danmark var mindre tilbøyelighet hos myndighetene til å frata arbeidsledige rettigheter hvis de ikke tok jobber de fikk tilbud om fra arbeidsmarkedsetaten, enn det var i Norge.

Økonomiske problemer og stigmatisering av unge arbeidsledige

Dagpengesystemenes ulike grad av sjenerøsitet kan ha direkte innvirkning på den økonomiske situasjonen de arbeidsledige befinner seg i. Nedenfor undersøkes det nærmere i hvilken grad arbeidsledig ungdom i Norge og Danmark opplevde økonomiske problemer. Økonomiske problemer måles her ved hjelp av en indeks basert på 11 spørsmål. Respondentene skulle svare på om de *aldri, av og til* eller *ofte* hadde vært tvunget til å unnvære 11 ulike ting på grunn av dårlig økonomi. Jo høyere skåre på indeksen, jo større økonomiske problemer. Indeksen har en høy intern reliabilitet (Cronbachs Alpha = 0,93).

Figur 1. Andel dagpengemottakere som har opplevd å måtte unnvære ulike ting i løpet av de siste 12 måneder i Norge og Danmark.

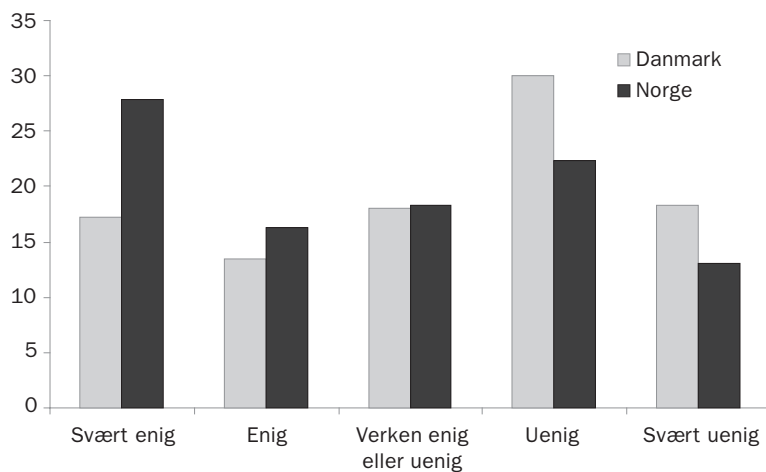
Figur 1 viser andelen som har opplevd å måtte unnvære ulike ting i løpet av de siste 12 månedene. Vi ser at arbeidsledig ungdom i Norge totalt sett opplevde at de hadde det betydelig vanskeligere økonomisk enn dansk ungdom. Dette gjelder både deltakelse i mer luksuspregede aktiviteter, sosiale sammenkomster og med hensyn til nødvendigheter som betaling av regninger, klær og varme måltider. Hvis dette igjen indikerer at de norske var mer misfornøyd med sin økonomiske situasjon, kan vi ut fra en rasjonell vurdering anta at de også ville være mer motivert for å komme i lønnet arbeid fort.

Stigmatisering

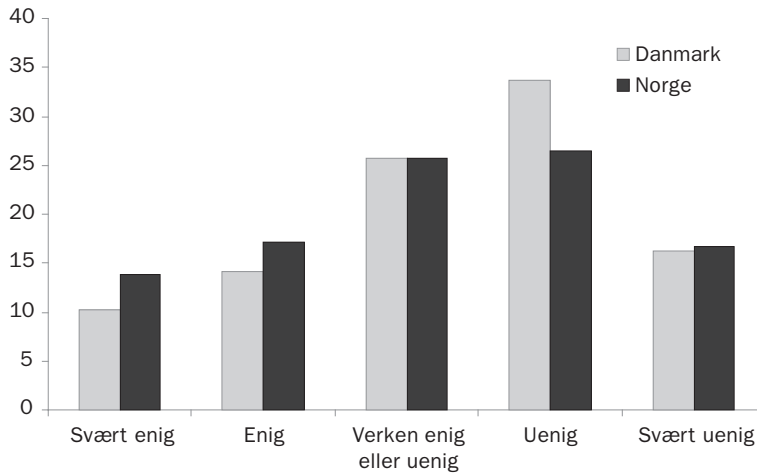
Motivasjon for å søke arbeid vil sannsynligvis også henge sammen med kulturelle og sosiale føringar i samfunnet. I 1996 hadde Danmark hatt relativt høy strukturell ledighet i en lengre periode enn Norge. Flere dansker enn nordmenn ville dermed enten selv ha opplevd å stå uten arbeid, eller de hadde indirekte erfaring med arbeidsledighet gjennom familie og venner. Det er i tillegg hevdet at et høyt arbeidsledighetsnivå i et samfunn fører til at ledigheten i mindre grad attribueres til individene (Fridberg & Ploug 2000). Grad av stigmatisering av arbeidsledige kan med utgangspunkt i dette forventes å være lavere i Danmark enn i Norge. Vi har mulighet til å undersøke dette empirisk gjennom de unges egne oppfatninger.

Grad av stigmatisering måles her ved hjelp av to påstander om holdninger til arbeidsledige i et samfunn: 1) Folk flest mener arbeidsledighet er den enkeltes feil. 2) Folk flest ser ned på arbeidsledige. Respondentene ble bedt om å gi sin vurdering av påstandene på en 5-punkts skala der 1 representerer at de var *svært uenig* og 5 *svært enig*. En høyere andel av ungdom som sier seg «enig» eller «svært enig» i påstandene, betraktes her som indikasjoner på en sterkere grad av stigmatisering. Påstandene er formulert slik at de fanger opp respondentenes oppfatning av det generelle stigmatiseringsnivået i samfunnet. Siden hele utvalget har vært ledige over tid, er det likevel sannsynlig at de vil relatere spørsmål om stigma i samfunnet til sin egen situasjon og altså egen opplevelse av stigmatisering i rollen som ledig (Albrekt Larsen 2003b).

Figur 2. Respons på utsagnet «Mange mener arbeidsledighet er den enkeltes feil» blant arbeidsledig ungdom i Norge og Danmark.

Figur 3. Respons på utsagnet «Folk flest ser ned på arbeidsledige» blant arbeidsledig ungdom i Norge og Danmark.

Som vist i figur 2 og 3 opplever flere arbeidsledige unge i Norge enn i Danmark at «folk flest» ser ned på arbeidsledige, og at «folk flest» mener arbeidsledighet er den enkeltes feil. Forskjellene er statistisk signifikante.² Det kan slik se ut som arbeidsledig ungdom selv opplever at det er større aksept for det å være arbeidsledig i Danmark, både med hensyn til selvbilde og aksept av situasjonen i seg selv.

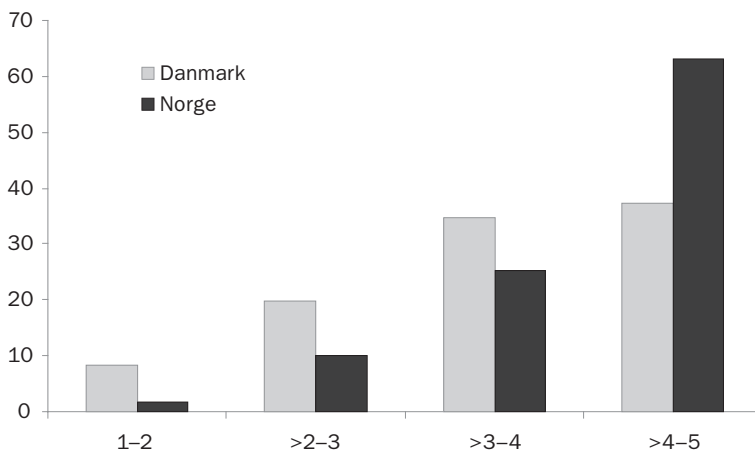
Arbeidsinvolvering i Norge og Danmark

Arbeidsinvolvering benyttes som et mål på individers subjektive arbeidsorientering. Poenget med dette målet er å undersøke på hvilken måte lønnet arbeid generelt er en sentral del av livet for individer. Arbeidsinvolvering er et begrep vi ikke er vant til i norsk dagligtale, og det kan derfor virke noe forvirrende. På engelsk benytter man «work commitment», noe som i større grad reflekterer innholdet i arbeidsinvolveringsindeksen som benyttes i analysene her. Arbeidsinvolvering omhandler med andre ord ikke bare i hvor stor grad enkelte arbeidstakere er involvert i sitt arbeid, eller i hvor stor grad de er involvert eller integrert i arbeidsmarkedet, men er ment å fange opp individers holdninger og verdsetting av lønnsarbeidet som sentral livsverdi. Her brukes arbeidsinvolvering som betegnelse fordi dette er et innarbeidet begrep i norsk faglitteratur på området. Også begrepet «arbeidsbinding» er benyttet i studier av «work commitment» (Dahl 1999: 253).

For å måle grad av arbeidsinvolvering benyttes en skala utviklet av Warr mfl. (1979), kalt Work Involvement Scale (WIS). Ifølge Warr måler skalaen «*the extent to which a person wants to be engaged in work*». Mikael Nordenmark (1999a: 138) har senere vist skalaens relasjon til spørsmål som gjelder generelle funksjoner av lønnet arbeid, og konkluderer med at skalaen er et mål på arbeidets psykososiale betydning for individer, ikke bare den økonomiske betydning arbeidet har for individet. I spørreskjemaet var det listet opp 6 utsagn som skulle fange opp respondentenes holdninger til lønnsarbeidet: 1) *Det er svært viktig for meg å ha et arbeid.* 2) *Selv om jeg vant en stor sum penger ville jeg arbeide.* 3) *Jeg avskyr/ville avsky å være arbeidsledig.* 4) *Jeg føler meg rastløs når jeg ikke har noe arbeid å utføre.* 5) *Noe av det som (vil) bety(r) mest i mitt liv er arbeidet.* 6) *Selv om arbeidsledighetstrygden var høy, ville jeg velge å arbeide.* Respondentene ble bedt om å vurdere utsagnene på en 5-punkts skala, gradert fra «*Helt uenig*» til «*Helt enig*».

Som mål på verdsetting av lønnsarbeidet som sentral livsverdi, benyttes en gjennomsnittsindeks basert på de seks utsagnene ovenfor. Indeksen varierer fra 1 til 5, der lave verdier representerer lav arbeidsinvolvering, og høye verdier representerer høy grad av arbeidsinvolvering. Warr's Work Involvement Scale har tidligere vist seg å ha høye reliabilitets- og validitetskoeffisienter (Nordenmark 1999a). En reliabilitetstest på indeksen i vårt utvalg viser også høy samvariasjon mellom de 6 ulike utsagnene (Cronbachs Alpha = 0,83).

Figur 4. Grad av arbeidsinvolvering blant langtidsledig ungdom i Norge og Danmark, prosenter.

Av figuren ser vi at det er betydelige forskjeller mellom norsk og dansk ungdom når det gjelder grad av verdsetting av lønnsarbeidet – altså arbeidsinvolvering. De danske ungdommene rapporterer gjennomgående lavere arbeidsinvolvering enn de norske. Det er også større spredning i det danske utvalget.

Vi har vist at selv om nivået på arbeidsledighet var relativt likt på undersøkelsestidspunktet, er det forskjeller mellom kontekstene de arbeidsledige i Norge og Danmark befant seg i i 1995/1996, både med hensyn til dagpenge-systemets sjenerøsitet og til grad av stigmatisering. Arbeidsledige unge i Danmark opplevde betydelig færre økonomiske problemer enn norsk ungdom. Samtidig rapporterer dansk ungdom om betydelig svakere arbeidsinvolvering enn de norske. Så langt ser analysene dermed ut til å underbygge påstanden om sammenhenger mellom et sjenerøst støttesystem, lav grad av stigmatisering av ledige og lav verdsetting av lønnsarbeidet som sentral livsverdi. Er det også slik at lav arbeidsinvolvering virker inn på sjansene for at arbeidsledig ungdom kommer tilbake til lønnet arbeid?

Arbeidsinvolvering og jobbsjanser

Jeg vil i den følgende analysen se på sammenhengen mellom arbeidsinvolvering og respondentenes sjanser for å være i arbeid på intervjutidspunktet. Ungdommene ble trukket ut til å delta i undersøkelsen seks måneder før de deltok. Selv om alle var langtidsledige på trekktidspunktet, var bare drøyt 28 prosent av ungdommene i begge land fortsatt ledige på undersøkelsestidspunktet. I tillegg var henholdsvis 14,3 prosent i Norge og 9,2 prosent i Danmark på en eller annen form for tiltak rettet mot arbeidsmarkedet. Nesten dobbelt så mange danske som norske ungdommer, henholdsvis 35 og 19 prosent, hadde fått fast ansettelse.

Ungdommenes arbeidsinvolvering er også målt seks måneder etter trekktidspunktet. Måletidspunktet gjør det vanskelig å peke ut en årsaksretning mellom grad av arbeidsinvolvering og arbeidsmarkedsstatus. Det er en mulighet for at ungdommen justerer sine verdier i forhold til situasjonen, altså om de er i arbeid eller ikke. Det er blant annet argumentert for at arbeidsledige, som en kognitiv mestringsstrategi, nedjusterer verdien av lønnsarbeid (Albrekt Larsen 2003a, Gallie, D & Alm, S. 2000). I en dansk undersøkelse av arbeidsledige oppga respondentene motsatt at de hadde noe mer lyst til å arbeide etter at de ble ledige (Albrekt Larsen 2003). Det kan imidlertid stilles spørsmål ved en slik konklusjon. En forutsetning for å motta ledighetstrygd er at mottakeren sier seg villig til å ta arbeid hvis det

skulle dukke opp. Det er mulig at respondentene er påvirket av denne regelen når de svarer på slike spørsmål.

I denne artikkelen vil vi i tråd med sosialiseringsteori (Hagstrøm & Gamberale 1995, Roe & Ester 1999, Inglehart & Baker 2000) anta at holdninger til lønnsarbeid er relativt stabile over tid og situasjoner. Indeksen for arbeidsinvolvering er satt sammen av påstander som dekker et bredt spekter av mulige oppfatninger og holdninger til lønnet arbeid som sentral livsverdi. Dette sannsynliggjør at indeksen er robust med hensyn til endringer i respondentenes livssituasjon. Endring i arbeidsmarkedssituasjon antas dermed ikke å påvirke holdningene hos ungdom drastisk. Hvis dette er tilfelle, vil det mest sannsynlig være ungdommenes verdsettelse som virker inn på arbeidsmarkedssituasjonen, ikke omvent.

En logistisk regresjonsanalyse benyttes her for å undersøke sannsynligheten for at ungdom som var registrert ledige 6 måneder før intervjuet hadde kommet i arbeid igjen, eller fortsatt var uten arbeid. Det antas at den individuelle konteksten ungdommene befant seg i, i tillegg til at de var arbeidsledige, vil ha betydning for resultatet. Alle hadde en arbeidsledighetserfaring på minst 3 måneder og opptjente rettigheter til dagpenger. Ungdommene skilte seg imidlertid fra hverandre når det gjaldt tidligere arbeidserfaring, økonomiske problemer i løpet av siste 12 måneder og opplevd stigmatisering av arbeidsledige. Dette er kjennetegn som kan påvirke sannsynligheten for at de unge kommer i arbeid.

For det første kan vi anta at tidligere arbeidsforhold virker positivt inn på jobbsjansene til den enkelte. De som har lengst arbeidserfaring og kortest ledighetserfaring, har sannsynligvis størst sjanse for å få lønnet arbeid. Videre er det tidligere argumentert for en sammenheng mellom økonomi som ledig og verdsettelse av lønnsarbeid. Hvis ungdom gis tilfredsstillende mulighet til å fungere som konsumenter i samfunnet ved en sjenerøs ytelse ved arbeidsledighet, vil de kanskje i mindre grad være motivert for å komme i arbeid. Hvis ungdommene i tillegg opplever et behagelig holdningsmessig klima, altså at de ikke føler sterk grad av stigmatisering, vil det gi rom for at egen verdsettelse av lønnsarbeidet får større betydning for om hvorvidt ungdom kommer i lønnet arbeid. Hypotesen blir da som følger: Betydningen av egne holdninger til lønnsarbeid vil ha større innvirkning på resysseting i et samfunn eller en kultur med lavere grad av stigmatisering av ledige og mindre grad av opplevde økonomiske problemer. Med et slikt utgangspunkt kan vi forvente at de unges holdninger til lønnsarbeid (arbeidsinvolvering) har sterkere betydning i Danmark enn i Norge.

Den avhengige variabelen i analysen er todelt. Verdien 0 betegner de som fortsatt var arbeidsledige på intervjuet, og verdien 1 de som var i

lønnet arbeid. De som deltok i arbeidsmarkedsopplæringstiltak på intervju-tidspunktet er også inkludert i analysen som arbeidsledige. Analysen er presentert i to modeller der indeksen for arbeidsinvolvering er inkludert i modell 2. Kjønn og utdanning viste ingen sammenheng med jobbsjanser i innledende analyser og er derfor utelatt.³

Tabell 2. Sjanser for å være i arbeid på intervju-tidspunktet for norsk og dansk ungdom. Logistisk regresjon. Odds ratio.

	Danmark		Norge	
	Modell 1	Modell 2	Modell 1	Modell 2
Ledighetserfaring (måneder)	0,98***	0,98**	0,97***	0,97***
Arbeidsmarkedserfaring (måneder)	1,01***	1,01***	1,01*	1,01
Arbeidsledighet er den enkeltes skyld	0,80***	0,78***	0,95	0,94
Folk flest ser ned på arbeidsledige	0,95	0,97	1,16*	1,17*
Grad av økonomiske problemer (0–3)	0,52***	0,52***	0,60**	0,59**
Arbeidsinvolvering (1–5)		1,50***		1,41**
Konstant	5,03	1,16	1,69	0,44

***P<0,001, **P<0,01, *P<0,05

Kilde: Youth, Unemployment & Social Exclusion in Europe.

Sjansen for å komme i arbeid var omtrent lik for norsk og dansk ungdom. Arbeidsmarkedserfaringen virker, ikke overraskende, inn på sannsynligheten for å komme i arbeid. Jo lenger en person har vært uten arbeid totalt sett, jo lavere er sannsynligheten for å være i arbeid. Det er også slik at jo lenger en person har vært i lønnet arbeid tidligere, jo høyere er sannsynligheten for å komme tilbake til lønnet arbeid.

Vi ser videre at ungdoms arbeidsmarkedssituasjon i stor grad henger sammen med opplevelsen av økonomiske problemer. Retningen på sammenhengen er imidlertid motsatt av forventet. De som i løpet av det siste året rapporterte flest økonomiske problemer, hadde også betydelig mindre sjanse for å være i arbeid på intervju-tidspunktet. Dette gjaldt både for norsk og dansk ungdom. Stigmatisering har derimot tilsynelatende kun signifikant effekt på sannsynligheten for å være i arbeid blant dansk ungdom. Også i dette tilfellet er retningen imidlertid motsatt av det forventede. De som var

mest enig i utsagnet om at «folk flest» mener arbeidsledighet er den enkeltes feil, har minst sannsynlighet for å være i arbeid.

Holdninger til lønnet arbeid introduseres først i modell 2. Isolert sett har arbeidsinvolvering en sterk sammenheng med ungdoms arbeidsmarkedsstatus. Ungdom med høy grad av arbeidsinvolvering er i større grad tilbake i arbeid enn ungdom med lav grad av arbeidsinvolvering. Her er sammenhengen altså som forventet. Vi ser dessuten at effekten av arbeidsinvolvering er omtrent like stor i Norge som i Danmark.

Diskusjon

Situasjonen som arbeidsledig var betydelig bedre for danske enn for norske ungdommer på midten av 1990-tallet. De opplevde mindre grad av stigmatisering i samfunnet. I tillegg hadde de et mer sjenerøst dagpengesystem, både med hensyn til økonomisk kompensasjon ved ledighet og varighet på utbetalingene. Jevnt over opplevde dansk ungdom med dagpenger også færre økonomiske problemer enn norsk ungdom. Vi har videre sett at dansk ungdom totalt sett ga uttrykk for en lavere arbeidsinvolvering enn norsk ungdom. Det vil si at lønnsarbeidet i mindre grad ble ansett som en sentral livsverdi av dansk ungdom.

Samlet skulle dette tyde på at insentivene for å skaffe seg et lønnet arbeid ville være flere for norsk enn for dansk arbeidsledig ungdom. Dette gjelder både med hensyn til å unnsnippe en stigmatisert posisjon, forbedring av egen økonomiske situasjon og med hensyn til realisering av verdier. Vi fant likevel ingen forskjeller mellom ungdom i de to landene når det gjaldt sannsynligheten for å være i arbeid seks måneder etter trekketidspunktet.

Det er selvsagt ikke slik at det kun er den arbeidslediges motivasjon som påvirker den enkeltes jobbsjanser. Også lokale arbeidsmarkedsforhold og -strukturer vil virke inn på dette, og det vil også den enkeltes kompetanse og erfaring i relasjon til dette. Om man får jobb eller ikke, kan også være et resultat av arbeidsgivers vurderinger. Signalling theory (Spence 1973) antyder at tid som ledig i seg selv vil virke inn på jobbsjanser på den måten at arbeidsgiver ser på den enkeltes ledighetshistorie når han ansetter arbeidstakere. Teorien postulerer at lange arbeidsledighetsperioder sender signaler om at søkeren er dårlig arbeidskraft eller mangler en del kompetanse, og dermed at de med den lengste arbeidsledigheten vil ha lavest sjanse for å komme tilbake i arbeid. Vi kan anta at det er de av ungdommene med den lengste ledigheten som opplever flest økonomiske problemer og også mest stigmatisering av ledige (Hyggen 2001). I analysene er det forsøkt kontrol-

lert for dette ved å inkludere opplysninger om ledighetserfaring og arbeidsmarkedserfaring. Funnene i analysene kan også være et resultat av uobservert heterogenitet, det vil si at funnene kan skyldes andre faktorer, personlige eller strukturelle, som vi ikke har hatt mulighet til å kontrollere for i analysene.

På individuelt nivå, kontrollert for arbeids- og ledighetserfaring, fant vi allikevel en sammenheng mellom grad av arbeidsinvolvering og sannsynligheten for å komme i arbeid. På tross av at det tilsynelatende er større rom for alternative verdier og et bedre liv som arbeidsledig i Danmark, er sammenhengene mellom arbeidsinvolvering og sjansen for å komme i arbeid tilnærmet lik i de to landene. En foreløpig konklusjon blir derfor at ungdom som verdsetter lønnsarbeidet høyt, har størst sannsynlighet for å være i arbeid, uavhengig av om de lever i en kontekst med lav grad av stigmatisering og et sjenerøst økonomisk støttesystem eller ikke.

I utformingen av dagpengesystemet i Norge på midten av 1990-tallet og også i den videre utformingen av dagpengesystemet i Danmark (etter 1996) er det lagt stor vekt på å øke de økonomiske insentivene for arbeidsledige for å komme seg i lønnet arbeid – i tråd med Arbeidslinja. Arbeidslinjas underliggende idé er at utformingen av velferdsordningene har betydning for folks atferd på arbeidsmarkedet. Man antar, med utgangspunkt i økonomisk teori, at arbeid dypest sett er en belastning, og at det foreligger valgmuligheter mellom arbeidsdeltakelse og fritid med offentlig støtte (Kildal 1999: 49). Dette er basert på tanken om at arbeidsledige gjør en enkel vektning av fordelene og ulempene, både økonomiske og sosiale, forbundet både med arbeidsledighet og lønnet arbeid.

Sammenhengen mellom økonomiske problemer, holdninger til lønnsarbeidet og jobbsjanser er altså interessant i et arbeidsmarkedspolitisk perspektiv. Med utgangspunkt i Arbeidslinjas økonomiske antakelser om insentiv- og disinsentiveffekter, forventet vi et mønster der de med størst grad av økonomiske problemer under ledighet og sterkeste opplevelse av stigmatisering i størst grad ville være motivert for å komme i lønnet arbeid. Vi har sett at det motsatte er tilfelle. De med flest økonomiske problemer og sterkeste opplevelse av stigmatisering av situasjonen som arbeidsledig, har de laveste jobbsjansene.

Når personlige holdninger til lønnsarbeidet og insentiveffektene av dagpengesystemet gis så tung vekt i debatten, og i «Arbeidslinja», kan det dermed være at vi tåkelegger det som er de egentlige hindringene på ungdoms vei inn i voksenlivet og i lønnsarbeidet. Et sterkt fokus på lønnsarbeidsideologien kan føre til at problemer knyttet til fattigdom undervurderes. Ved å redusere dagpengeutbetalinger til ledige, både med hensyn til størrelse og

varighet, kan de eneste gevinstene vi oppnår, være en kortvarig innsparing i offentlige utgifter. Denne typen tiltak virker ikke nødvendigvis inn på ungdommens motivasjon og sjanser for å komme tilbake i lønnet arbeid etter ledighet. Hvis det er slik, oppnår vi kun å gjøre selve arbeidsledigheten og veien inn i arbeidsmarkedet tyngre for de arbeidsledige.

Noter

1. OECD-rapporten «Jobs Study» fra 1994 konkluderer blant annet med at «Countries which currently have high unemployment and significantly reduce benefit disincentives may experience a considerable improvement in their unemployment situation within a few years» (p. 213). Av statsbudsjettet for 1996–1997 var koblingen til motivasjon hos de arbeidsledige enda tydeligere: «Offentlige trygdeordninger som dagpengeordningen, skal sikre den enkelte trygghet og velferd. Imidlertid vil arbeidsstyrkens *motivasjon* (egen utheving) bl.a. avhenge av økonomisk godtgjørelse og andre fordeler ved å være i jobb. Forskning [...] tyder på at høy kompensasjonsgrad og lang maksimal varighet på arbeidsledighetstrygden kan innebære en klar reduksjon i sannsynligheten for at de arbeidsledige kommer i jobb. Delvis henger dette sammen med at det kreves en egeninnsats for å komme i jobb, og for den enkelte arbeidsledige kan motivasjonen svekkes over tid». (St. meld. Nr. 1. 1996–1997).
2. Folk flest mener arbeidsledighet er den enkeltes feil: $F = 53,9$ / Sig: 0.00. Folk flest ser ned på arbeidsledige: $F = 11,2$ / Sig: 0.00.
3. Innledende analyser, tolkninger og begrunnelser er utdypet i Hyggen 2001.

Referanser

- Albrekt Larsen, C. (2003a). Arbejdsomhed eller forsørgerkultur. I: Goul Andersen, J. mfl. (red.). *Marginalisering og velfærdspolitik – Arbeidsløshed, jobchancer og trivsel*. København: Frydenlund.
- Albrekt Larsen, C. (2003b). Arbejdsløshet og stigmatisering. I: Goul Andersen, J. mfl. (red.). *Marginalisering og velfærdspolitik – Arbeidsløshed, jobchancer og trivsel*. København: Frydenlund.
- Dahl, S.Å. (1999). Arbejdsløshet. I: Hansen, H.T. (red.) *Kunnskapsstatus for den nordiske trygdeforskningen på 1990-tallet*. SNF-rapport nr. 12/99. Bergen: Stiftelsen for samfunns – og næringslivsforskning.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New Jersey: Princeton university press.
- Fridberg, T. og N. Ploug (2000). Public attitudes to unemployment in different European Welfare regimes. I: Gallie, D og S. Paugam (red.). *Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe*. Oxford: Oxford university press.

- Furlong, A. og F. Cartmel (1997). *Young people and social change – individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open university press.
- Gallie, D. og S. Alm (2000). Unemployment, gender and attitudes to work. I: Gallie, D og S. Paugam (red.). *Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe*. Oxford: Oxford university press.
- Gallie, D. og C. Vogler (1994). Unemployment and attitudes to work. I: Gallie, D. mfl. (red.). *Social change and the experience of unemployment*. Oxford: Oxford university press.
- Giddens, A. (1998). *The third way – the renewal of social democracy*. Cambridge: Polity press.
- Hagstrøm, T og F. Gamberale (1995). Young people's work motivation and value orientation. *Journal of adolescence* 1999, 18: 475–496.
- Halvorsen, K. (1999). *Arbeidsløshet som sosialt problem*. HiO rapport 1999, nr. 13. Oslo: Høyskolen i Oslo.
- Halvorsen, K. (1997). The work ethic under challenge? Attitudes to work in Norway: cause or effect of marginality in the labour market? I: Holmes, J. og J. Karlsson (red.). *Work: Quo Vadis?* Averbury: Aldershot.
- Halvorsen, K. (1994). *Arbeidsløshet og arbeidsmarginalisering – levekår og mestring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hammer, T. (2003). *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe – a comparative study*. Bristol: Policy Press.
- Hammer, T. (1999). The influence of different compensation levels of unemployment benefits on Job Chances among unemployed youth: A comparative study of the Nordic countries. *Acta Sociologica*, 42 (2): 123–134.
- Howe, L. (1990). *Being unemployed in Northern Ireland*. Cambridge: Cambridge university Press.
- Hyggen, C. (2001). *Arbeidsinvolvering blant unge – en komparativ studie av holdninger til arbeid blant langtidsledig ungdom i Norge og Danmark*. Hovedoppgave i Sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi: Universitetet i Oslo.
- Inglehart, R. og W.E. Baker (2000). Change in Job Values During the Transition to Adulthood. *Work and Occupations*, 28 (3): 315–345.
- Julkunen, I. (1997). Aktiv arbeidsmarknadspolitikk og integrering på arbeidsmarknaden. I: Carle, J. og I. Julkunen (red.). *Arbetsløshetens villkor – om ungdom, arbeidsløshet og marginalisering i 90-tallets Norden*. TemaNord 19. København: Nordisk Ministerråd.
- Kildal, N. (1999). Arbeidslinje, ansvar og selvspekt. *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 16: 47–53.

- Millar, J. (1994). Understanding labour supply in context: households and incomes. I: Bryson, A. og S. Mckay (red.). *Is it worth working?* London: Policy studies institute.
- Murray, C. (1994). *Underclass: The crisis deepens*. London: The IEA health and welfare unit.
- Murray, C. (1990). *The emerging British underclass*. London: The IEA Health and welfare unit.
- Nordenmark, M. (1999a). Employment commitment and psychological well-being among unemployed men and women. *Acta Sociologica*, 42 (2).
- Nordenmark, M. (1999b). *Dagpengesystemene i Norden og tilpasning på arbeidsmarkedet*. Temanord 1999: 572. Nordisk ministerråd.
- Roe, R.A. og P. Ester (1999). Values and Work: Empirical Findings and Theoretical Perspective. *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1): 1–21.
- Simonsen, B. og Katznelson, N. (2000). *Tidsskrift for Arbejdsliv*. 2. årg. Nr. 4
- Spence, M. (1973). Job market signaling. *The Quarterly Journal of Economics* 87: 355–374.
- Warr, P. mfl. (1979). Scales for the measurement of some work attitudes and aspects of psychological well-being. *Journal of occupational psychology*, 52: 129–148.

English Summary

A deeply rooted concern within policies towards unemployed is the assumption that generous benefits undermine individual's will to work. In this article it is investigated whether work commitment is related to the chances of reemployment for long term unemployed youth. Two different contexts, Denmark and Norway in the mid 1990'ies, are used as point of departure for analyses of the impact of generous benefits, financial difficulties and social stigma of the unemployed on work commitment and the chances of reemployment. The article concludes that youth expressing high degrees of work commitment are most likely to be reemployed not depending on the level of generosity of the benefits or the degree of social stigma in society.